

tenetes lelki következményeit... A kérdés, amelyre a szerző állítása szerint a hősnő még évek múlva is visszatért férjével való boldog házasságában is, feleletet kér: „nem tartasz-e engem méltatlan bitorlónak boldogságomban?” Amikor ezen valahogy túlkerülünk, szerző szerint a „tragikum kettős meredélye felett csudamód átsuhanunk“ azzal, hogy „a bűnökben már bennük foglaltatik a büntetés“, az egész kezdődik előlről azzal, hogy is történt, hogy is történhetett meg. Megtudjuk: a szerző állítja, hogy a dolog legalább nyolc-tíz igen hathatós mentséggel és egészen ártatlanul ment végbe. És mégis: „Vajjon átcikázott-e rajta (az ifju szerelmesen), hogy a testinél mennyivel nagyobb, mily hosszú időn át gyógyulatlan lelki sérülés lesz az, amit érette magamon ejtek?”

És kezdődik, ha igaz a hosszú vezeklés, „imádkozás érte“, „szolgálni a férjet, tiszta szivemből“, „kivezeklem bocsánatát, felbillentem hozzávaló cselekedeteim mérlegében a bűnömmeel terhelt serpenyőt“ — és „asszonynak nincs indítóoka és enyhítő körülménye“ és egy könny, amelyben „ki van teregetve az én bűnöm“ és „ujra széléig jutottam az örvénynek“, és szublimát-pasztillák, amelyeket a bűnös mégse vesz be és egy „tisztító tüzes éjszaka“ és a „belém fészkelte ördög“ és megint „füstbement szándékom, amely... kitararította volna életem csuf sebét“...

Az olvasó, aki a valóságos életben élő ember és nem az író konstrukciója, csalódottan dobná már a sarokba a könyvet és álszent tanulságait, mert most már nemcsak az a bosszantó, hogy egy élő regény helyett rég túlélt élet- és lélek-szemlélet hulláival zárták össze, amelyeket, mint egészen mai élményt élesztgetnek szemei előtt, hanem az is, hogy az író — mintha a valóság-tartalommal együtt az elbeszélés legelemből szabályait is sutba dobta volna, — egyszer-kétszer már megirt és befejezett dolgokat kezdő dilettáns módjára „de, hogy is volt csak?“ fordulattal újra és újra kezd. Az olvasónak kétségbe kell esnie: lesz-e már vége ennek?

A vége a trgaédiának, az író szerint az, hogy a bűnös nő teherbe esik és remélheti Istennek, ha nem is bocsánatát, (ó, nem! Isten „nem avathatja érettem törvényé a csalást“) — de legalább „elnézését“ (?). Az olvasó lelkében viszont semmi más nem marad, mint a mélységes csalódás. Még a stílus eredeti tömörsége is, amely a valóság-ábrázolásban a feszültséget olyan szerencsésen növelte, bántóan nagyképűnek érződik ott, ahol az ál-lelkitusák felpuffasztását szolgálja...

Berde Mária *Tüzes kemencé-jének* egyetlen tényleges, bár negatív tanulsága, már az íróműhely számára adódik: ime így jár az, aki bármilyen köz- vagy privát érdek szempontjából — letér a valóság útjáról. Igazolódik a régi igazság, hogy a művészetben minden erőszak megbosszulja magát. Legkeserűbben a valóságon elkövetett erőszak. A példán okulhat minden író és okulhat maga Berde Mária is.

Köves Miklós

EGY GIORDANO BRUNO REGÉNY. Giordano Bruno élete a tényekhez ragaszkodó rideg elbeszélő kezeigységében is izgalmas regény. Egyik-másik filozófiatörténész megállapítása szerint nem annyira művei, mint inkább élete tették halhatatlanná, aki az egyserpenyős világnézet hirdetésével a legnagyobb hatású bölceletnek nyitotta meg kapuját. Élete hősi. A spanyol inkvizíciót legféktelenebb szellemi és lelki parancsuralmának idején Európa kulturközpontjait bejárva hirdeti igazságait. Az emigránsok örök portréja él benne. Rajongó, aki egész lelkével az igazságot szomjúhozza. „A heroikus ember tisztában van azzal, hogy a legfőbb értékeket csak harccal és szenvedéssel lehet elérni.“ Hősi hevület sarkalja. Szinte

keresi a kor nyugtalanító problémáit, magához öleli őket és nem hajlandó megtagadni egyet se közülük. Még a máglya tüze mellett se. Rómában, a virágok terén, ahol elégették, a risorgimentóban felszabadult liberális olasz szellem, mint a szabadgondolkodás nagy mártírjának emelt szobrot.

Minden szó, mely napjainkban elhangzik róla a centennáriumok kerek számának követelözése nélkül is *időszerű*. Személye nem szorul arra, hogy regényes életraajz keretében járja át újra az európai közszellem vérkeringését. Mégis érdeklözéssel kell kézbe vennünk *Raffy Ádám: Máglya* című könyvét, mely magyarázó alcimmet jelzi, hogy Giordano Bruno életregényét tartalmazza. A regénnyel kapcsolatban mozaikszerűen jelenik meg a XVI. század. A tridenti zsinattal és a lepántói győzelemmel lezárul a reneszánsz heroizmusa, Bruno már abban a barokk korba születik bele, melynek egyedüli ellenzéke az Erzsébet udvarában jelentkező késői angol reneszánsz. Mert Németországban új dogmákkal harcolnak a régiekkel szemben. Nemkülönben Genfben, ahol Servetust maga Kálvin viszi a vesztőhelyre. Az országról-országra vándorló dominikánus személye nagyon jó arra, hogy általa az akkori Európáról vázlatos keresztmetszetet adjon a szerző. Ebben a történeti és szellemtörténeti áttekintésben szabadon érvényesül Raffy liberális szemlélete és ítélete. Nemes szándékú könyv a *Máglya*, ezt a felületes olvasó is hamar megállapíthatja. Szerzője komoly kutatásokat végzett. Könyvészeti adatait nem csatolja ugyan a regényhez, de a források mennyiségét és minőségét a könyv soraiól is kiolvashatjuk. Raffy nem végzett a szó szoros értelmében vett filológiai munkát, Bruno könyveit sem olvasta mind el s műve filozófiai és teológiai anyaga se mutatja, hogy különösen elmélyedt volna tárgyában. A világjáró Bruno előadásainak és vitáinak főbb pontja inkább Raymundus Lullus és Kopernikus. Még Cusanus is, akinek heliocentrikus felfogása annyira misztikus volt, hogy nem kiáltották ki heretikusnak, még ő is, mint forradalmár szerepel Bruno világában Raffy szerint. Raffy mértékletes és európai, s megfelelő tartózkodással kerüli, hogy Magyarországot az akkori szellemi összhangba belekeverje. Erőltettség nélkül ezt meg se tehetné volna. Mégis a magyar reneszánszkutatók, *Abel*, *Huszt* és *Kardos Tibor* megállapításait figyelmen kívül hagyni nem volt egészen helyes. Kopernikusszal kapcsolatban, mint elődöt nem kellett volna állandóan Cusanust említenie, ha ismeri Kardos Galeotto Marzióról szóló kutatásait. A Mátyás udvarában működő tudós, miután a nagy magyar király udvarát elhagyja Padovába megy és mintegy huszonöt évvel Kopernikus fellépte előtt tudományos alapon hirdeti az új naprendszert s az apály és dagály problémáját, a holdvonzás alapján... Bruno tagadta Arisztoteleszt, de ez vérmérsékletének, költői lendületének és izzig-vérig forradalmi magatartásának eredménye: a középkort rázza le magáról ezáltal, anélkül, hogy maga is tudná. Nem lehet forradalmisága tengelyét úgy állítani be, mint Arisztotelesz és Aquinoi Tamás tagadóját. Az ő igazi lázadása ott kezdődik, mikor Istenről, mint egyedül létező abszolút valóságról beszél, s a Világlelek merész elméletéből kifejleszti pantheista felfogását. Ezt a Brunot csak hiányosan látjuk Raffy művében. A szerző állásfoglalására azért van szükség, hogy a könyv regényszerűsége jobban érvényre jusson s könnyű problémák jutván az előtérbe, inkább szolgálják a népszerű előadás módszerét.

A „regényszerűség“ miatt török meg az anyag folyamatos elbeszélése is. Hosszú nehézkes és felesleges környezetrajzot kapunk. A mellékfigurák Attaldo és Morgana kivételével élettelenek és marionettszerűek. A történeti háttérrel a szerző nem tudja észrevétlenül lopni be a szöveg közé. Átlátszó eszközökkel kapcsol; minduntalan bepillanthatunk műhelyébe.

Mozaikjai széthullóak; látjuk a diachronikus cselekvésben a szétválasztó vonalakat szinte érezzük a ragasztó szagát. Az idegennyelvű idézetek elhelyezésében mesterkéltek. Ahol magyar fordítást kellene használnia, ott se tudja megállni, hogy ne idézzon az eredeti nyelven. Így kapjuk aztán a kétnyelvű idézeteket, a kiadó által fegyelmezett snob csapdáját, mely iskolakönyvszagúvá és Schidlofszerűvé teszi a fejezeteket. Mikor így együtt áll a két szöveg, az ember kedvet kap filológiai kopóskodásra. Gyakran találni fordítási hibát, s az eredeti szövegben sok sajtóhibát. Néha szájról-szájra járó idézetek is szerepelnek a fordításban. A szerző baedekerkeskedő szenvedélye is annyira túlzott néha, hogy újabb kopóskodásra ingerli az embert. Mikor Bruno először megy Rómába, nem Albanó felől, a Via Appian lépi át a város határait, ahol a nápolyi út vonult addig, míg az östiai országút kiépült, hanem Ostia felől. Miután a Tiberis partján elmegy az Angyalvárig, a Campo dei Fiori felől közelíti meg a S. Maria Sopra Minervat, ami hallatlanul nagy kerülő. Ennek a kerülőnek műhelytitka van. Mégpedig a cimben is szereplő sejtelmes utalás arra, hogy a hős a máglya felé tart, melyet éppen a Campo dei Fiorin állítottak fel. Ezek a sejtelmes utalások, valamint a kígyó babonás szerepeltetésének felesleges ismételései nagyon kínosak és teljességgel giccsszerűek. Nemkülönben erőltetett Tasso figurája. De hamis is. „Mindenki elpusztul, aki valami megváltóan szépet, nagyot és istenit akar”. E köré a mondat köré épül ki Tasso alakja. Misztikus kíséző személlyé válik a nolai filozófus életében, néha a párhuzam, néha az ellentét erejével. A szerzőnek nem jut eszébe, hogy Tasso, a ferrarai hercegi udvar lakájlelkű lakója, aki öntudata első pillanatától kezdve hordja paranójás reszketését mindennel szemben, ami szabadság és eretnecség, ez a páratlanul pompás művész, aki végül is az elmekörtán szabályos előírása szerint fullad bele erkölcsileg az örület teljes tompaságába, a tridenti zsinat után következő szolgálkúség mindenkor tipikus megtestesítője volt. Barokk szellem, akinek a Capitoliumban történt megkoronáztatása a szellem paródiája és kipellengérezése. Ugyanaz, mint Bruno megégetése, csak más kiadásban. Raffy könyvében az ember nem tudja, hogy hova tegye Tassot, de ha a fentidézett kijelentés hősévé avatjuk, a legteljesebb tévedésbe esünk.

A könyv stilusa olyan, mint valami kínos pontosságú fordítás. Nézőkés nyelv, amit a lendületes anyag csak néha tesz széppé és könnyeddé, de különösen azok a költői fejezetek, melyek „klasszikus” műgonddal készültek, nagyon műhelyszagúak. Nincsenek spontán hasonlatai. Stílusbravurjai erőszakoltak.

A Máglya nemes szándékú könyv. Szerzője rendelkezik azokkal az emberi tulajdonságokkal melyek egy heroikus személy megértéséhez és felkutatásához szükségesek. Kár, hogy nem tudta magát fegyelmezni és a művészi alakítás elemi követelményeinek eleget tenni. Ha magánlektorai között akad valaki, aki nem válik alázatossá Raffy nagy anyagtudása előtt, s az előtte fekvő háromszáz lapos könyvet az írásművészet szabályait követve felére rövidíti, szerzőnek, olvasónak, s a feldolgozott reneszánszfilozófusnak egyaránt nagy szolgálatot tett volna. *(Kováts József)*

HELYREIGAZÍTÁS

A februári szám Szemle rovatának élén megjelent *Az írói gyónáskényszer kérdése* című tanulmány végéről nyomdai hiba következtében elmaradt a szerző neve. A tanulmányt, mint ahogy azt a februári számunk címlapja feltüntette, *Sándor László* írta.